

3. Єрохін С.А. Оцінювання сучасного стану соціально-економічного розвитку України і напрямки її трансформації [Текст] / С.А. Єрохін, О.А. Кириченко // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал національної академії управління. – К. – 2011. – №5 (119). – С. 27–41.

4. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика: Монографія [Текст] / Ю.К. Зайцев. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.

5. Клівіденко О.М. Вплив доходів державного бюджету на соціально-економічний розвиток України [Текст] / Л.М. Клівіденко,

Ю.Б. Прокопишин // Формування ринкових відносин в Україні: збірник Науково-дослідного інституту. – Київ. – 2011. – №6 (121). – С. 46–49.

6. Україна в 2005–2009 роках: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія [Текст] / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – 655 с.

7. Державна служба статистики України [Електрон. ресурс] / Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електрон. ресурс] / Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/site/>

І.П. ЮГА,

здобувач, Кримський інженерно-педагогічний університет

Податкова система України в умовах трансформаційного періоду національної економіки

Стаття присвячена аналізу та оцінці податкової системи України в умовах трансформації національної економіки. Наведені принципи, які формують податкову систему, надані пропозиції щодо вдосконалення податково-бюджетного регулювання в Україні.

Ключові слова: податкова система, Податковий кодекс, податки, бюджет, пільги.

Статья посвящена анализу и оценке налоговой системы Украины в условиях трансформации национальной экономики. Определены принципы, формирующие налоговую систему, сформулированы предложения по совершенствованию бюджетно-налогового регулирования в Украине.

Ключевые слова: налоговая система, Налоговый кодекс, налоги, бюджет, льготы.

The article is devoted to the analysis and evaluation of the tax system of Ukraine in a transformation of the national economy. Sets out the principles that form the tax system, makes proposals to improve fiscal control in Ukraine.

Keywords: tax system, Tax code, tax, budget, benefits.

Постановка проблеми. Питання вдосконалення оподаткування знаходиться в центрі уваги наукової і суспільної думки. Особливо сьогодні, в умовах трансформаційного періоду національної економіки, назріла необхідність податково-бюджетного регулювання в Україні замість проведення суто фіскальної податкової політики. Крім цього, сьогодні на державному рівні визнано гостроту проблеми оподаткування, пов'язаної з надмірністю податкового тягаря. Останній і є однією з причин фінансової нестабільності підприємств, зменшення сукупного попиту і економічної кризи.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Віддаючи належне напрацюванням багатьох вчених, зокрема

таких як О.Д. Василик, В.П. Вишневський, О.Д. Данілов, Н.П. Фліссак, С.О. Левочкин, В.М. Федосов та багатьох інших, слід відзначити, що багато проблем оподаткування ще не знайшли однозначного трактування. Залишаються дискусійними питання щодо принципів побудови і напрямів реформування податкової системи з урахуванням особливостей трансформаційного періоду. Значні розбіжності спостерігаються у поглядах вчених-економістів на структуру податкової системи; параметри податкового навантаження на економіку; необхідність диференціації ставок податків; сферу використання податкових пільг, які породжують негативні наслідки в практиці оподаткування. При реформуванні національної податкової системи не в повній мірі враховується досвід реформування податкових систем у розвинутих і постсоціалістичних країнах. У зв'язку з розробкою в деяких постсоціалістичних країнах податкових кодексів центральною проблемою обговорення стали напрями вдосконалення оподаткування, насамперед кількісні параметри податкових ставок, пільгове та спрощене оподаткування, загальний рівень податкового тягаря.

Мета статті. Проаналізувати податкову систему як необхідну ланку економічних відносин у суспільстві з моменту виникнення держави. Розвиток і зміна форм державного устрою завжди супроводжуються вдосконаленням системи податків, адже вони є платою суспільства за виконання державою її функцій.

Виклад основного матеріалу. Серед численних економічних проблем, які постали перед Україною у період ринкових відносин ведення господарства, чільне місце посідає створення ефективної системи оподаткування юридичних і фізичних осіб. У цьому зацікавлена як держава, податкові органи, так і платники податків. Чинна податкова система

потребує якісного реформування. Таке реформування має здійснюватися цілеспрямовано, системно, відкрито, виважено за складовими і поступово у часі [1].

Діюча сьогодні в Україні система оподаткування формувалася протягом останнього десятиріччя. Вона відіграла свою позитивну роль на етапі становлення України як незалежної держави. Однак подальший розвиток ринкових відносин та поглиблення ринкових перетворень усе більше підкреслюють наявні в ній недоліки. Податкова система в кожній країні є основою економічної системи [2]. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову базу держави, а з іншого – виступає головним важелем реалізації державної економічної політики. В умовах трансформації економіки виконання доходної частини державного бюджету України є одним із актуальних завдань, успішне вирішення якого створює сприятливі умови для суспільного розвитку.

Система оподаткування сьогодні не задовольняє ні державу, ні платників податків. Цілий ряд прорахунків та перекосів, які були допущені при її створенні, призвели до того, що податки не виконують повноцінно ані фіскальної, ані стимулюючої функцій. Сфера матеріального виробництва практично задушена податками, що веде до скорочення оподатковуваних оборотів, а отже і до зменшення бюджетних надходжень. У результаті функціонуюча податкова система замість стимулювання виробництва спричиняє його скорочення, а замість поповнення доходної частини бюджету – призводить до його зубожіння. Суть проблеми полягає в тому, що при створенні цієї системи не було повною мірою враховано теоретичні принципи оподаткування, виведені на підставі багатовікового досвіду. Тому треба проаналізувати відповідність функціонуючої в Україні системи оподаткування існуючим теоретичним принципам.

Одним з основоположників податкової теорії А. Смітом сформульовані такі чотири принципи оподаткування [7]:

1) податки мають рівномірно розподілятися між джерелами доходів, а кожен окремий податок повинен однаково припадати на те джерело, на яке він спрямований;

2) час сплати, спосіб сплати і розмір податку мають бути чітко визначені;

3) податок повинен стягуватися в такій формі і таким способом, які найбільш зручні для платника;

4) податок повинен стягуватися таким чином, щоб на його вилучення витрачалось якомога менше грошей зверх того, що надходить до Державного казначейства.

Застосування першого принципу в Україні можна проаналізувати на прикладі податків на споживання (ПДВ, акцизний збір, мито) [3]. Ці податки повинні впливати на всі джерела доходів. Але тут слід врахувати той факт, що найбільший тягар цих податків лягає на кінцевого споживача. Вони знову ж таки впливають не на всі джерела доходів однаково, а в основному на заробітну плату. Цими податками ми найбільше скорочуємо платоспроможний попит населення, а отже і обсяги виробництва товарів народного споживання.

І знову ж завдячувати треба саме нерівномірному розподілу податків між джерелами доходів. Звичайно, інакше непрямі податки впливати не можуть. Але, очевидно, при розробці ставок оподаткування необхідно брати до уваги рівень реальних доходів населення. [4] Не можна забувати аксіому: з падінням попиту з боку населення згасає й виробництво.

У країнах із перехідною економікою непрямі податки (ПДВ та акциз) відіграють важливу роль у забезпеченні надходжень до бюджету. Адже можливості ухилення від їх сплати значно менші, ніж для прямих податків. Натомість на прямі податки найбільшою мірою покладаються країни з розвинутими інститутами податкової системи та високою податковою культурою. Потрібно пам'ятати, що від зниження ставок непрямих податків найбільшою мірою виграють виробники, а не споживачі. Лише на конкурентних ринках зниження ставок ПДВ призведе до зменшення ціни товарів та послуг [5]. Натомість у багатьох секторах економіки зменшення ставок ПДВ сприятиме зростанню рентабельності підприємств, які будуть залишати у своєму розпорядженні кошти, що раніше йшли на сплату ПДВ. Позитивним моментом таких змін є зменшення вхідного порога для входження нових підприємств на ринок, оскільки вища рентабельність дозволить новим підприємствам інвестувати більші обсяги коштів у розширення виробництва. Це, своєю чергою, має привести до розвитку конкурентного середовища на ринках товарів та послуг. Мінімальна ставка ПДВ у країнах ЄС не може бути нижчою ніж 15%.

Тому, зважаючи на прагнення України інтегруватися до європейського співтовариства, необхідно враховувати ці вимоги. Доцільність застосування зменшених або нульових ставок податку на додану вартість є достатньо спірною. Використання знижених (нульових) ставок запроваджується, як правило, з метою здешевлення ряду соціальних товарів та послуг для населення [6]. Однак зниження ставок ПДВ не обов'язково призводить до здешевлення товарів. Окрім того, зменшення податкових ставок призводить до зменшення податкових платежів усіх соціальних груп, а не лише найбільш бідніших. Запроваджуючи нульові ставки ПДВ на товари та послуги, потрібно пам'ятати, що відповідно до норм Світової організації торгівлі ці ж самі знижені ставки потрібно буде застосовувати і щодо імпортованої продукції. Ця вимога є елементом забезпечення «національного режиму» – одного з ключових принципів СОТ. Тому така допомога національному виробнику, що автоматично поширюватиметься і на іноземних постачальників, буде дорого коштувати бюджету.

Стосовно сучасного стану, і зокрема української дійсності, другий принцип потребує незначного уточнення, яке враховувалося багатьма теоретиками при поясненні цього визначення – до того, як почнеться період дії того чи іншого податку. А у цьому наша держава допускає значні порушення. Протягом всього періоду незалежності час від часу вводилися в дію ставки податків заднім числом. Аналогічна справа із введенням чи скасуванням деяких пільг та інше. Закони в галузі оподаткування спішно приймалися, починали

діяти, а їхня публікація провадилася з великим відривом у часі. Мали місце випадки, коли законодавчі акти вже застосовувалися на практиці, а інструкції щодо їхнього використання не були зроблені і надходили до виконавців через тижні, а то й через місяці. Усе це породжує плутанину, постійну необхідність перерахунків, що призводить до великих труднощів у роботі фінансового апарату підприємств. Платник повинен завчасно бути проінформований про підготовку, ведення в дію чи зміну податкового законодавства.

Щодо останнього принципу, то А. Сміт мав на увазі два таких моменти [7]:

1) податок може вимагати від платника більшу кількість грошей, ніж та, що продиктована потребами казни, через занадто роздутий штат чиновників-збирачів;

2) високий рівень оподаткування може спричинити обмеження виробництва і зайнятості у ньому, що потребує додаткових витрат для забезпечення засобами існування значної частини населення.

Звертаючись до засад управління податками, визначених свого часу А. Смітом, можна зауважити, що ці принципи не завжди ефективно працюють у вітчизняній системі оподаткування. Так, варто пригадати еволюцію податку на додану вартість і податку на прибуток підприємств, часті зміни розмірів ставок мита та акцизів, досить високі тарифи відрахувань у державні цільові фонди соціального спрямування, відсутність стимулюючого впливу при справлянні прибуткового податку з громадян тощо. Не можна назвати простими і доступними для розуміння законодавчі акти щодо цих податків у тому вигляді, в якому вони існують сьогодні. Розрахунки цих податків стали заплутаними і незручними як для платників, так і для контролюючих органів. Негативно впливають на якість роботи платників податків, а також працівників податкових служб, які контролюють правильність нарахування і сплати податків, наявні розбіжності, сумнівні тлумачення окремих термінів, положень, визначених у законах і підзаконних актах.

Одним із недоліків податкової системи України, на який є багато нарікань із боку платників податків, є досить часті перевірки їхньої діяльності працівниками податкових органів та інших державних структур.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні розроблено законодавчу базу, яка регламентує справляння податків, і створено адміністративні органи, які контролюють виконання законодавства суб'єктами господарювання, але сказати, що податкова система є ефективною і досягає свого функціонального призначення, не можна. Надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення доходів тіньової економіки і згорання легального бізнесу, а також до скорочення податкової бази.

Тому важливе місце у здійсненні оптимальної податкової політики відводиться принципу фіскальної достатності, який полягає у здійсненні податкової політики, необхідної для забезпечення такої величини податкових надходжень, яка оптимально бажана з огляду на проголошену економічну доктри-

ну. Рівень податкової ставки має враховувати можливості платника податку, тобто рівень його доходів. Оскільки можливості різних фізичних і юридичних осіб неоднакові, для них мають бути встановлені диференційовані податкові ставки. Платежі кожного до бюджету мають бути пропорційні його доходам, і винятки для окремих осіб неприпустимі [8]. Порушення цього принципу призведе до того, що додаткове податкове навантаження ляже на законослужняних платників податків або на тих, хто має можливості ухилитися від оподаткування.

У процесі реформування системи оподаткування в Україні важливою проблемою є не лише рівень податкового тягаря, а й оптимальне поєднання прямих і непрямих податків. Слід зазначити, що в останні роки у вітчизняній системі оподаткування спостерігається тенденція до збільшення частки прямих податків, що відповідає практиці розвинутих країн. Непрямі податки хоч і зручніші для фіскальних органів з позиції їхнього стягнення, однак їх сплата лягає тягарем на плечі кінцевого споживача. Тому переважання справедливих прямих податків дасть змогу уникнути таких негативних наслідків, як зубожіння більшості населення, подальший спад і занепад вітчизняного виробництва, нездатного конкурувати з дешевою продукцією іноземних фірм, тощо.

У трансформаційній період економіки в Україні необхідно докорінно змінити ставлення до місцевих податків і зборів, суттєво підняти їхнє значення у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів. Найсуттєвішими вадами місцевого оподаткування є незначна фіскальна роль податків і зборів та відсутність прав у органів місцевого самоврядування запроваджувати на своїй території власні податки і збори. Річ у тім, що на місцях завжди є свої особливі об'єкти оподаткування, які можуть відчутно наповнити місцеві бюджети, а отже, дати змогу спрямувати додаткові кошти на розв'язання економічних і соціальних проблем регіонів.

Як свідчить практика, неможливо побудувати ефективну податкову систему, не сформувавши платника податку як елемент податкової системи, як суспільний інститут. Для цього потрібно проводити всебічну організаційну і просвітницьку роботу з платниками податків, урегулювати і вдосконалювати інформаційні потоки між платниками податків та органами контролю за їх сплатою, а також враховувати соціально-культурні й психологічні особливості громадян країни, усталені традиції при прийнятті рішень у галузі оподаткування.

Сплата податків має носити обов'язковий характер. Система штрафів і санкцій, громадська думка у країні мають бути сформовані таким чином, щоб несплата або несвоєчасна сплата податків були менш вигідні платникові, ніж вчасне і чесне виконання зобов'язань перед бюджетом.

В умовах економічної нестабільності, існування різного роду механізмів, приховування прибутків та ухилення від сплати податків удосконалення системи оподаткування в Україні та підвищення її ефективності має йти шляхом пошуку найбільш надійних та стабільних джерел сплати податків. Поряд із цим виходячи з вимог податкової реформи одним із

пріоритетних її напрямів має стати реальне полегшення податкового тиску на економіку за допомогою розширення переліку об'єктів оподаткування.

Висновки

Таким чином, на вирішальному етапі податкових реформ, коли основним мотивом економічної політики стає безпосередня орієнтація держави на зростання добробуту народу, на поживлення підприємництва, на посилення ринкових регуляторів у стимулюванні відродження національної економіки, назріла гостра необхідність невідкладного реформування податкової системи, створення цілісного, узгодженого, стабільного та раціонального податкового законодавства. Все це й обумовлює необхідність реформування податкової системи та створення і прийняття єдиного всеохоплюючого податкового закону – Податкового кодексу України. Зазначений законопроект є першим кроком на шляху створення досконалої системи оподаткування з високим рівнем збирання податків і має на меті регулювання відносин оподаткування, визначає принципи побудови податкової системи, перелік податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що підлягають сплаті до бюджетів усіх рівнів, визначає методику їхнього обчислення, ставки оподаткування, правовий стан платників податків, порядок адміністрування податків, а також порядок і умови застосування фінансових санкцій до платників податків за порушення податкового законодавства.

Податковий кодекс України враховує те, що саме податки є ефективним знаряддям реалізації державної політики стосовно життєдіяльності суспільства, а саме: перерозподілу національного доходу в соціальному, віковому, територіальному галузевому аспектах; компенсації недоліків ринкових механізмів розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами; заохочення ділової та інвестиційної активності тощо.

Податковий кодекс України забезпечує комплексний підхід у регулюванні податкових відносин, вирішує питання усунення податкового законодавства та забезпечує гармонізацію його з нормами іншого законодавства України.

Усі відображені питання у Податковому кодексі реформують податкове законодавство у напрямі диференційованого розподілу податкового навантаження між платниками податків, спрощення механізму оподаткування, чіткого визначення прав і обов'язків платників податків, а також поліпшення роботи органів державної податкової служби з платниками податків, у тому числі забезпечення платників податків інформацією з питань оподаткування.

Забезпечення всіх учасників податкових відносин повною інформацією про те, хто, коли і при яких обставинах має

обов'язки щодо сплати податків, забезпечить прозорість і зрозумілість податкового законодавства, зробить його доступним для всіх платників податків.

Положення Податкового кодексу України спрямовані на необхідність:

- створення в Україні стабільної податкової системи, яка б забезпечувала чітке визначення порядку стягнення податків, його простоту;

- забезпечення чіткого визначення об'єктів оподаткування з метою запобігання випадкам подвійного оподаткування; забезпечення справедливого підходу при оподаткуванні всіх категорій платників податків; упорядкування механізму стягнення податків та посилення відповідальності за ухилення від сплати податків та їх несвоєчасну сплату;

- стимулювання інвестиційних та інноваційних процесів і підтримки технологічного оновлення суспільства; стимулювання малого підприємництва; дотримання міжнародних угод з питань оподаткування;

- реальне забезпечення прав платників податків; створення дієвого механізму контролю.

Вдосконалення податкового законодавства, яке передбачене Податковим кодексом України, має на меті створення умов для подальшого інтегрування України до світової спільноти, адаптації податкового законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Василик О.Д. Державні фінанси України: навч. посібник. – К.: Вища шк., 1997. – 376 с.
2. Вишневський В.П. Податки України: теорія та практика. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 112 с.
3. Данілов О.Д., Фліссак Н.П. Податкова система та шляхи її реформування. – К.: Парламентське видавництво, 2009. – 215 с.
4. Златкін Б.С. Податкам – стимулюючу роль // Економіка України, 2009.
5. Левочкин С.О. Податкова структура в Україні та шляхи її вдосконалення // Економіка України. – 2010. – 58 с.
6. Мельник М.В. Податкова система України. – К.: Парламентське видавництво, 2007. – 318 с.
7. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксма, 2007. – 962 с.
8. Налоговый кодекс Украины: по состоянию на 02.04.2012 / Закон Верховной Рады Украины от 02.12.2010 №2755–VI [Електрон. ресурс]: по данным официального сайта Верховной Рады Украины. Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>